

Олександр Загурський,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Юридичного інституту
Прикарпатського національного
університету
імені Василя Стефаника

УДК 343.138

***Забезпечення доступного і справедливого
судочинства як пріоритет
кримінально-процесуальної політики
України***

Протягом останніх 20 років сталися суттєві зміни, які торкнулися, в першу чергу, організації влади: Україна взяла впевнений курс на створення демократичної правової держави, владу в якій, відповідно до ст. 6 Конституції України, розділено на законодавчу, виконавчу та судову. 7 липня 2010 р. Верховна Рада України прийняла новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Прийняття цього Закону обумовлено Конституцією України і міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких в Україні надано вищим законодавчим органом держави, і водночас, є формою реалізації Концепції судово-правової реформи.

Окремими аспектами забезпечення доступного і справедливого судочинства цікавились українські вчені: Ю. М. Грошевий, В. Д. Бринцев, В. С. Ковальський, В. О. Коновалова, О. М. Литвак, В. Т. Маляренко, І. Є. Марочкін, О. М. Пасенюк, В. О. Попе-

люшко, П. І. Репешко, М. Д. Савенко, В. С. Стефанюк, В. В. Сташис, В. П. Тихий, П. С. Трофименко, В. П. Шибіко та ін.

В основу побудови і розвитку української державності покладено класичну доктрину поділу влади, відповідно до якої судова влада є самостійною та незалежною. Такий державно-політичний статус «третьої» влади обумовлює необхідність нових підходів до дослідження низки науково-практичних проблем, які стосуються ефективної реалізації судово-правової реформи в Україні.

Недостатньо висвітленими аспектами розглядуваної проблеми на цей момент є особливості забезпечення доступного і справедливого кримінального судочинства в контексті сучасної кримінально-процесуальної політики, гарантії права кожного на справедливий суд і повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнарод-

ними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Метою цього дослідження є формулювання авторських підходів щодо розуміння забезпечення доступного і справедливого судочинства, особливостей його здійснення в контексті реформування судової та кримінально-процесуальної політики України.

О. О. Кваша вважає, що «одним з найважливіших завдань правової держави є гарантування захисту прав людини справедливим судом, який у своїй діяльності керується виключно законом. Тому актуальності набуває вирішення проблеми захисту судами України прав і свобод людини і громадянина» [1, с. 20].

А С. В. Прилуцький зазначає, що «судова влада – це особливий, але тим не менш самостійний учасник політичного життя країни, який активно впливає на правову систему країни, її організацію, розвиток та стабільність. Саме суд здійснює судовий контроль по захисту конституційних прав людини у сфері кримінальної юстиції» [2, с. 52].

Д. І. Пишньов вважає, що «найбільш важливим гарантом додержання і захисту прав громадян є суд, однак інтереси суспільства, права і свободи людини можуть бути захищені лише судом, який діє винятково на засадах законності в умовах незалежності й недоторканності» [3, с. 163].

Аналіз показує, що Департамент законодавства про правосуддя, правоохоронну діяльність і антикорупційну політику за 2009 р. одержав 4970 звернень. На жаль, із них скарги громадян на неправомірні дії суддів і порушення ними чинного законодавства у здійсненні правосуддя склали 3850 звернень.

Про те, що рівень довіри до представників усіх гілок влади різко знизився, свідчать опитування, проведені різними організаціями, які постійно

цікавляться громадською думкою. Під прицілом чергового моніторингу опинилася судова система. Зокрема, у 2007 р. проект USAID «Україна: верховенство права» презентував результати опитування щодо діяльності третьої гілки влади.

Думку українців із цього приводу з'ясували фонд «Демократичні ініціативи» та Київський міжнародний інститут соціології на замовлення Агентства США з міжнародного розвитку, яке реалізує проект «Україна: верховенство права». В опитуванні взяли участь близько 2000 осіб віком від 18 років.

Запитання, запропоновані учасникам, стосуються їхнього суб'єктивного ставлення до судової системи та довіри до неї, власної обізнаності про роботу суду та оцінювання доступності інформації щодо загальних і процедурних питань.

На запитання «Чи довіряєте ви судовій владі?» 33,4% респондентів відповіли, що загалом не довіряють; загалом або повністю довіряють 16,8% та 1,2% відповідно; не змогли відповісти 18,4%.

На прохання зазначити причини, через які громадяни не довіряють судовій системі, 21,9% опитаних назвали залежність служителів Феміди від законодавчої гілки влади; 26,4% – залежність від виконавчої гілки влади; 17,5% – низькі етичні стандарти, тобто конфлікт інтересів; 18,3% – страх суддів за наслідки винесених рішень.

Водночас цілком або загалом обізнаними про роботу судів і суддів вважають себе 30,9% респондентів, проте майже або зовсім не обізнаними з діяльністю судової системи вважають себе 70,0% [4, с. 14].

Слід зауважити, що перше подібне опитування проводилося з 19 червня до 2 липня 2007 р. За результатами проведеного дослідження USAID розроблено детальний план щодо підвищення обізнаності громадян про

роботу судів і служителів Феміди, згідно з яким для поширення відповідної інформації будуть використані різноманітні канали: Інтернет (розроблення веб-порталу «Доступ до правосуддя»), телебачення (відеоролики про роботу судів та окремі процеси), розроблення буклетів і брошур, розміщення стендів і плакатів з необхідною інформацією.

31 липня 2009 р. проектом «USAID Україна»: верховенство права» презентовано результати другого опитування населення України щодо довіри до судової системи, яке відбулося з 20 червня по 5 липня 2009 р. Загальноукраїнське опитування було проведено Фондом «Демократичні ініціативи» та Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення проекту Агентства США з міжнародного розвитку «Україна: верховенство права». В опитуванні взяли участь близько 2000 осіб віком від 18 років.

Питання, запропоновані учасникам, стосуються їхнього суб'єктивного ставлення до судової системи та довіри до неї, власної обізнаності про роботу суду та оцінювання доступності інформації, що стосується загальних і процедурних питань.

На запитання «Чи довіряєте Ви судовій владі?» 30,3% опитаних загалом не довіряють (у 2007 р. – 33,4%), загалом або повністю довіряють 12,0% та 4,3% (у 2007 р. – 16,8% та 1,2%), не змогли відповісти на таке запитання 11,1% (у 2007 р. – 18,4%).

На запитання «Якщо Ви не довіряєте судовій владі, будь ласка, зазначте причини?» 21,3% опитаних назвали залежність суддів від законодавчої гілки влади (у 2007 р. – 21,9%), залежність суддів від виконавчої гілки влади – 22,4%, (2007 р. – 26,4%), низькі етичні стандарти (конфлікт інтересів) – 10,9%, (2007 р. – 17,5%), страх суддів за наслідки винесення рішень – 7,9% (18,3%).

Водночас серед респондентів цілком або загалом обізнаними про роботу

суду та суддів вважають себе 34,6% (2007 р. – 30,9%), проте майже або зовсім не обізнаними з роботою судової системи вважають себе 65,4% респондентів (у 2007 р. – 70,0%).

Тим не менше, результати ці досить невтішні:

- інституційна незалежність (самостійність) судової влади – існує постійна загроза незалежності суддів;

- функціональна (процесуальна) незалежність суддів – існують загрозові тенденції порушень незалежності суддів;

- незалежність особистості судді – існують загрозові тенденції порушень незалежності суддів;

- соціальна захищеність суддів – існують загрозові тенденції порушень незалежності суддів;

- професійна кар'єра судді – існують загрозові тенденції порушень незалежності суддів;

- управління судами – існують загрозові тенденції порушень незалежності суддів [5, с. 17].

До того ж М. В. Костицький вважає, що «нам дісталася у спадщину негативне відношення до суду як до органу чужої держави, як до органу, де представники домінуючої нації не відіграють ніякої ролі, або мінімальну роль. За радянських часів склалося бачення громадськістю суду як репресивного органу в руках правлячої партії, органу, який навіть на теоретичному рівні не допускав принципів справедливості чи захисту прав і свобод людини» [6, с. 14].

На думку О. М. Литвака, «за часів незалежності України (з 1991 року) було багато спроб провести зміни у системі правосуддя, які мали різну інтенсивність та наслідки. Фактично впродовж цього часу суди і система правосуддя були постійним об'єктом реформування. Але жодні зміни так і не одержували назву судової реформи не лише формально, але й у суспільній думці» [7, с. 18].

В Україні є необхідним комплексне реформування судової системи

з метою забезпечення принципу верховенства права, досягнення справедливого, незалежного, ефективного та доступного судочинства відповідно до міжнародних норм. У центрі реформи повинна стояти людина та її право на справедливий суд, а не інтереси й бажання представників різних органів влади. Зміни мають бути продумані, виважені, обґрунтовані та прийнятні для нашої країни і громадян [8, с. 26–27].

Як слушно зауважує Б. В. Романюк, «не дивлячись на проведені в Україні перетворення, судова система прогресує повільно, а в ряді напрямів маємо такий регрес, якого не спостерігалось в країні в період так званого тоталітарного режиму, якому повністю підпорядковувався й суд. Це непоодинокі випадки хабарництва серед суддів, винесення політичних та інших неправосудних рішень, з'явилися «судді-колядники», судді, які ходять вулицями і їздять дорогами з вогнепальною зброєю та ще й стріляють та ін.» [9, с. 68].

На думку В. В. Сташиса, «реформування суду як найважливішого елемента побудови демократичного громадянського суспільства нерозривно поєднано з реформою пов'язаних з ним правових секторів держави: прокуратури, досудового слідства, органів юстиції, а також адвокатури та нотаріату» [10, с. 7].

Відповідно до прийнятого нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р., «кожному гарантується захист його прав, свобод та законних інтересів незалежним і безстороннім судом, утвореним відповідно до закону (ч. 1 ст. 7); для забезпечення справедливого та неупередженого розгляду справ у розумні строки, встановлені законом, в Україні діють суди першої, апеляційної, касаційної інстанцій та Верховний Суд України (ч. 2 ст. 7); кожен має

право на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку в суді будь-якої інстанції (ч. 3 ст. 7)» [11].

У 2010 р. користувачі сайту www.judges.org.ua взяли участь в опитуванні і висловили свою думку стосовно таких питань.

Питання 1. Чи стали судді після проведення судової реформи у 2010 р. більш незалежними?

- 97% респондентів відповіли, що судді стали більш залежними після проведеної судової реформи у 2010 р.;

- 3% респондентів відповіли, що судді стали більш незалежними.

Опитування проводилося з 4 по 12 квітня 2011 р. Участь в опитуванні взяли 62 респонденти.

Питання 2. Що, на Ваш погляд, найбільш загрожує незалежності суддів?

- 55% респондентів вважають, що суддівській незалежності найбільше загрожує недостатній рівень фінансування;

- 30% учасників вважають, що заважає тиск політиків;

- 14% опитаних відзначили залежність від керівництва судів;

- 1% думає, що ніщо не загрожує незалежності суддів.

Опитування проводилося з 12 по 19 квітня 2011 р. Участь у ньому взяв 71 респондент-відвідувач сайту [12]

Отже, на нашу думку, правосуддя – це не тільки суд по праву чи про право, це не тільки застосування того чи того закону. Правосуддя – це правий суд, справедливий суд, суд по совісті. Суд також не може бути інструментом влади, а повинен бути органом захисту прав громадян. Своєю чергою, доступність правосуддя – це нормативно закріплена і реально забезпечена можливість безперешкодного звернення до суду по захист своїх прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кваша О. О.* Кримінально-правова охорона незалежності суддів як гарантія протидії порушенням прав людини в Україні / Протидія порушенням прав людини засобами кримінальної юстиції : [монографія] // Кер. авт. колективу і відповідальний редактор О. М. Костенко. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. – С. 20–50.
2. *Прилуцький С. В.* Судова влада та захист прав людини (актуальні проблеми незалежності статусу суддів) / Протидія порушенням прав людини засобами кримінальної юстиції : [монографія] // Кер. авт. колективу і відповідальний редактор О. М. Костенко. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. – С. 20–50.
3. *Пишньов Д. І.* Суд як гарант охорони прав особи у кримінальному судочинстві / Д. І. Пишньов // Права людини і правова держава [текст]: Тези доповідей та наукових повідомлень (10–11 грудня 1998 р.). – Х. : Нац. юрид. акад. України, 1998. – С. 163–165.
4. *Алексєєв А.* Моніторинг незалежності суддів в Україні / А. Алексєєв. – К., 2007. – 76 с.
5. *Алексєєв А.* Моніторинг незалежності суддів в Україні / А. Алексєєв. – К., 2009. – 92 с.
6. *Костицький М. В.* Філософські проблеми українського правосуддя та психологічні засоби їх вирішення / М. В. Костицький // Українське правосуддя: здобутки та перспективи [текст] : Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (16 травня 2008 р.). – Чернівці: Рута, 2008. – С. 11–14.
7. *Литвак О. М.* Створення незалежного суду – одне з головних завдань судової реформи / О. М. Литвак // Незалежний суд – гарантія захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина [текст]: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (30 травня 2009 р.). – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2009. – С. 18–21.
8. *Литвак О. М.* Перспективи реформування судової влади / О. М. Литвак // Українське правосуддя: здобутки та перспективи [текст]: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (16 травня 2008 р.). – Чернівці : Рута, 2008. – С. 25–27.
9. *Романюк Б. В.* Деякі питання самостійності судової гілки влади та процесуальної незалежності суду / Б. В. Романюк // Незалежний суд – гарантія захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина [текст]: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (30 травня 2009 р.). – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2009. – С. 66–72.
10. *Сташис В. В.* Завдання нового етапу судової реформи / В. В. Сташис // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи [текст]: матер. наук.-практ. конф. (18–19 квітня 2002 р.). – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 5–8.
11. Закон України від 7 липня 2010 р. «Про судоустрій і статус судів» // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
12. Підсумки інтернет-опитування щодо незалежності суддів в 2010 р. // Режим доступу: <http://judges.org.ua>

Загурський О. Б. Забезпечення доступного і справедливого судочинства як пріоритет кримінально-процесуальної політики України

У статті розглянуто особливості забезпечення доступного і справедливого судочинства. Досліджено результати моніторингу незалежності суддів. Визначено

пріоритет кримінального судочинства в контексті реформування кримінально-процесуальної політики України.

Ключові слова: судочинство, правосуддя, незалежність суддів, кримінальна юстиція, кримінально-процесуальна політика.

Загурский А. Б. Обеспечение доступного и справедливого судопроизводства как приоритет уголовно-процессуальной политики Украины

В статье рассмотрены особенности обеспечения доступного и справедливого судопроизводства. Исследованы результаты мониторинга независимости судей. Определено приоритет уголовного судопроизводства в контексте реформирования уголовно-процессуальной политики Украины.

Ключевые слова: судопроизводство, правосудие, независимость судей, уголовная юстиция, уголовно-процессуальная политика.

Zagurskiy A. Providing accessible and fair justice as a priority of criminal procedure politics of Ukraine

The features of accessible and fair trial are described in the article. The results of the monitoring of judicial independence are studied. The priority of criminal proceedings in the context of reforming of criminal procedure politics of Ukraine is defined.

Key words: judiciary, justice, independence of judges, criminal justice, criminal procedure policy.